

3 přednáška – krajkářské techniky

1/ Šitá krajka

vznik ze základních prvků výšivky a průlomů na plátně postupně se ustupuje od užívání plátna jako podkladové textilie pod výšivku a celá struktura krajky se stává vzdušnější, lehčí a jemnější, základní čtvercová síť mizí a jednotlivé motivy jsou spojovány dotýkajícími s okraji nebo šitými spojkami. Základem šité krajky je smykovací steh, kterým byly původně obšívány otvory a lemy zdobící okraje oděvu. Postupným zdokonalováním techniky šití vznikla např. benátská krajka – z lněné nitě s jemně provedeným rostlinným a květovaným motivem

Základní druhy:

Reticella – nejstarší, z geometrických tvarů nebo síťkování (reticolare) je plocha krajky pravidelně prolamována

Tenerrifa – základem jsou napnuté nitě směrem od středu kružnice, které jsou uchyceny na pevné podložce jednoduchými stehy a niti vedené po obvodu kružnice v různých vzdálenostech od středu, některé plochy uvnitř krajky lze vyplnit vyšíváním.

Volně šitá krajka – tzv. pravá krajka – okraje jednotlivých krajů jsou zvýrazněny a zpevněny obšíváním smykovacím stehem, výplně jsou hustě vyšité a spojky rovněž obšité smykovacím stehem

Reliéfní (barokní) - tzv. relief – stejným zp. jako šitá krajka, některé okraje jsou podkládány silnou nití nebo větší plochy podkládány stehy pro zvýraznění plastičnosti a obšívány smykovacím stehem.

2/ Síťování (pletenie cetok – rj., wázání – pl.)

jehla – čelnok (rj.), kleszczki ne ihlice (pl.)

síťovací dřívko – plastinka k čelnoku (rj.) nebo steržeňki

technika doložena od mladší doby kamenné a ze slovanského období (5-6. stol. n.l.) existují doklady námořních i říčních sítí. Fragmenty sítí jsou doloženy na hradisku Phöben nad Havolou, Štětíně a např. ve Volini. Z 14. stol. Je doložena vlečná síť tzv. nevod na vyobrazení v polském ilustrovaném rukopisu legendy o sv. Jadvize. Síť na odchyt ptactva a zvěře zv. Perevěsy doloženy od 10. stol. (Polsko)

Nálezy síťovacích jehel pochází např. z Mikulčic – kostěnné a železné (na obou koncích klešťovitě zakončené), zmínky o rybářských sítích na našem území pocházejí z období kolem 9. století, síťové krajky se objevují okolo 13. století.

Zpráva o síťovaných výrobcích od arabsko-židovského obchodníka Ibrahím ibn Jákúba: „ V zemi Bújim zhotovují se též lehké šátky z tenké tkaniny v podobě sítě, která neslouží k ničemu. Cena těchto šátků je u nich stálá: 10 šátků za jeden kírat. Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechno ostatní. “ (1 kinšár – pšenice pro jednoho člověka na měsíc).

Technika síťování doložena u Slovanů i mimo jejich území. Např. u balkánských Slovanů, Bělorusku, ve Francii a u východních Asii (Gilaků).

3/ Pletení práce na drutach (pl.)

Nejmladší klasická vazební technologie. Počátky pletení se kladou do 5. tisíciletí před n.l. Znalost pletení prokázána od 6. stol. n.l. - v egyptských pyramidách byly nalezeny první pleteniny. Kolébkou pletení je tedy Egypt a přilehlé oblasti. Pletení se asi vyvinulo ze síťování - používalo se dvou dřívěk, která se později nahradila tyčinkami a místo uzlíků se tvořila očka.

V Evropě pletení - od 13. stol. (Španělsko, Itálie – koncem 14. stol., Francie a Anglii). Pletení zpočátku uměním - výrobky velmi vzácné a sloužily jako dary církevním hodnostářům a panovníkům. Např. papež Inocenc IV. roku 1254 pochován v pletených rukavicích. Anglický král Jindřich V. (1367-1413) dostal pletené punčochy.

Pletení - zpočátku výhradně mužské řemeslo, v 16. stol. vznikly v Německu a Francii první pletařské cechy, v roce 1612 pletařský cech založen také v Praze. Výrobky: rukavice, punčochy a čepice a od 16.stol. ve Španělsku v oblibě přiléhavé nohavice – rychle se móda rozšířila do Evropy = rozmach ručního pletení. Hotové výrobky se následně sešívaly – pletlo se na 2 jehlicích. V roce 1560 bylo ve Švýcarsku poprvé použito 5 jehel a vyrobila se poprvé pletenina ve tvaru trubice.

- tvoření pleteniny - jedné soustavy nití s očkem. Očko vzniká provléknutím jedné kličky jinou kličkou, při pletení ručním je jeden řádek oček na jedné jehlici a postupně se proplétají dalšími očky v dalším řádku.

4/ Háčkování (vjazanie – rj.)

Stáří techniky nelze přesně určit, snad stejně stará jako pletení. Doklady od doby bronzové - zachován zbytek háčkované síťky na vlasy.

Větší obliba háčkování - v průběhu 19. století. Kolem roku 1850 se běžně háčkovaly podkladové sítě pro krajky, vložky, obruby i lemy, zejména však pro napodobované renesanční šité krajky.

Háčkové prýmký - pomocí delší ocelové jehlice. Prýmký se stáčely jako stužky a spojené háčkem vytvářely specifický druh vzdušných krajkových vložek. Háčkovaly se také celé oděvní součásti (novorozenecké oblečky, živůtky i spodničky) a dekorativní předměty v bytě.

Pomůcky: háček (rj.– krjučok) podle síly materiálu

technologie - nahození a tím vytvoření smyčky a spojováním smyček vznikají jednotlivé prvky. Základní prvky - řetízkové oko, pevné oko, krátký a dlouhý sloupek a dále: vícekrát nahazovaný sloupek, pikotka, křížový sloupek, pecička a filetové háčkování. Zvláštní techniku tvoří tuniské háčkování.

Tuniské háčkování (dlouhý háček)

Základní tuniská smyčka: uděláme si potřebně dlouhý řetízek (klasickým způsobem jako u háčkování) a pak jednotlivá oka vyplníme základními tuniskými smyčkami. Vzory mají vlastnosti úpletu i tkaniny - hřejivost, pevnost, měkkost a tvarovou stálost. Rozmanitost vzorů vzniká rozdílným vpichováním při nabírání ok zprava doleva a střídáním barevných přízí. Háčkuje se stále po lícové straně a za jednu řadu považujeme háčkování tam (zprava doleva) a zpět (zleva doprava).

Filetové háčkování je nejrozšířenější a zároveň nejsnadnější technikou háčkování. Jejím charakteristickým znakem je střídání prázdných okének, tj. řídkého háčkování se skupinami dlouhých sloupků, tj. hustého háčkování, čímž se dosáhne různých vzorů. Složitější květinové nebo figurální vzory se pracují podle předlohy. Filetovou technikou můžeme také uháčkovat všechny vzory určené pro křížkové vyšívání.

Irské háčkování - vznikla v Irsku roku 1845 ve snaze napodobit náročnou reliéfní šitou krajku benátskou s doby renesance. Vznikla v kláštorech, jeptišky tuto techniku naučily místní ženy, aby rodiny překonaly krizi po hladomoru v roce 1846. Později se tato technika dostala do Francie, Rakouska a Německa. Charakteristické pro tuto techniku jsou kompaktní květinové vzory vystupující nad řídkou půdici. Pro práci je potřeba pouze příze, háček a podkladová silnější příze. Irská krajka se považuje za nejmladší odnož krajkářského umění. Vznikaly z ní nejen límce, manžety a sedla pro slavnostnější šaty, ale i celé plesové šaty nebo letní kabátky. Podstatou této krajky jsou plastické háčkované motivy, kroužky, kvítky, větévky a jiné drobnosti, individuálně spojované háčkovanou sítí. Zhotovování irské krajky pomocí háčku přerostlo brzy umění selských žen a stalo se zejména kolem Dublinu a Belfastu důležitým světovým průmyslem.

Technika irské krajky se od obyčejného háčkování liší tím, že není pracována v souvislých řadách. Sestává z jednotlivých motivů a spojovací sítě. Každý motiv je pracován samostatně. Motivů irské krajky je velké množství. Charakteristické a nejčastěji užívané jsou stylizované ploché i plastické květy, růžice, hvězdice trojlístky, kroužky a rozmanité tvary listů.

Nejrychlejší způsob zhotovení irské krajky je našívání nebo přiháčkování motivů na předem uháčkovanou podkladovou síť. Podkladové sítě pro irskou krajku mohou být pravidelné nebo nepravidelné.

Pravidelná síť z obloučků - základ tvoří řetízek potřebné délky. V první řadě háčkujeme obloučky z šesti až osmi řetízkových ok upevněné krátkým sloupkem před tři až čtyři oka základu (podle toho, jak chceme mít síť hustou). V následujících řadách vpichujeme sloupky pod obloučky z řetízkových ok. Krajka bude mít pěkné pevné okraje, když si uháčkujeme dva samostatné řetízky, k nimž pak každou řadu na konci připojíme pevným okem.

Pravidelná síť s pikotkami - na základě z řetízkových ok v první řadě háčkujeme obloučky jako u předchozí sítě, avšak ze šesti řetízkových ok. Ve druhé a všech dalších řadách uháčkujeme za krátkým sloupkem 3 řetízková oka a opět krátký sloupek pod oblouček (tj. pikotka).

Nepravidelná síť z obloučků - na základním řetázku háčkujeme nestejně velké obloučky ze tří až sedmi řetízkových ok, které v dalších řadách upevňujeme krátkým sloupkem do obloučků minulé řady. Hned první řadu je nutno háčkovat nepravidelně a v dalších řadách zase nestejnosti vyrovnávat.

Nepravidelná síť s pikotkami se pracuje stejně jako předchozí síť, ale navíc umístíme v nepravidelných vzdálenostech pikotky ze tří řetízkových ok.

Do nepravidelných sítí se dobře začleňují motivky, které mají v poslední řadě pikotky, za něž se k síti přichycují.

5/ Frivolitky - méně známá technika ručních prací. Původ v Orientu. Frivolitková krajka je charakteristická bohatými zdobnými vzory, které jsou tvořené z vázaných uzlíků. Použitelné jsou k dekorativním účelům (dečky, lemy ubrusů, obrázky, apod.) nebo jako ozdoby na oděvech.

Pomůcky: člunek (dřevěný, umělohmotný - oválný tvar)

háček - jeho velikost volíme podle síly použité příze

jehla - k zapoštění zbylých konců příze do krajky

příze – pevné a hladké

šablony - ke zhotovení pravidelných stejnoměrně velkých pikotek

nůžky

technika - základem je frivolitkový dvojuzlík. V kombinaci dvojuzlíku, pikotek (ozdobná smyčka mezi dvěma uzlíky), slziček a obloučků se vytváří všechny frivolitkové vzory

6/ Uzlíčkování nebo-li perlin

technika oblíbená mezi šlechtickými dámami v 18. a 19. stol., dámy vázaly uzlíky v pravidelných rozestupech na bavlněné, vlněné nebo lněné šňůrce pomocí člunku, který držely v levé ruce. Uzlíčky měly připomínat korálky nebo perličky. Šňůrky se pak našívaly na oděvy. Nejprve se šňůrce říkalo perličková posléze uzlíčková.

7/ Pletení na rámu – krosienkování

Doloženo od období starověkého Egypta (nálezy zde již z 2 tisíciletí před n.l.), Skandinávie (nálezy i nářadí v Dánsku – bronzová doba), Středomoří – 500 př.n.l. – palác v Knossu na Krétě – malby a ve tzv. vatikánském rukopisu Vergiliových básní, v Rusku, na Ukrajině a na Balkáně. První písemné prameny o technice od 15. století na našem území - zhotovovaly se tak svatební závoje a čepce. V Praze a v Litomyšli nosily ženy šlojíře samokrutníky a samokroutky. Vyobrazení těchto čepců ve Velislavově bibli - krosienkové čepce. Z 15. a 16. stol. jsou známá vyobrazení krosienok ze Slovinska, Holandska, Belgie. Vyobrazení rámu na nichž se pracovalo – vzorník Il Burato Libro de Récamí od Alessandra Paganina. Technika doložena v 19. století v Polsku, Rumunsku, Maďarsku, Jugoslávii, Švýcarsku, Itálii, Lotyšsku, Švédsku, Norsku, Grónsku, Alžírsku, Konga, Kavkazu, Indii a Brazílie.

Technika zvaná jako pletení na rámu, pletení na krosienkách, vázání na stativkách patří vlastně do kategorie předtkalcovských technik (podobně jako zapiastková technika, pletení čepců, výroba pásů na karetkách či destičkách apod.). Tato technika pracuje pouze se soustavou osnovních nití, které se vzájemně kříží. Hotová textilie je pružná. Technika se využívala ke zhotovení čepců, čapce, měšce, pásů, závoje, apod.

Technologie – prostina – nejjednodušší zp. proplétání, pleteme vždy dvě věci na obou koncích najednou a proto se vkládá tyčka aby držela očka, další technika – překládání
Potřeby – rám, příze – bavlna, hůlky

8/ Strojní výroba tylu, krajek a záclonovin

Výšivky na tylu byly v 18. století velmi vyhledávány avšak pro velkou pracnost ručně vyráběného tylu byly příliš drahé. Výrobci krajek (majitelé manufaktur) přišli na myšlenku vyrábět tylovou podkladovou látku strojově, aby výšivky na tylu mohly být cenově přístupnější pro široké vrstvy spotřebitelů. První pokusy o strojní výrobu tylu - v Nottinghamu ve 2/2 18. století (r. 1768) na pletářském stávku pomocí ujímacích jehel. Vznikla dírková pletená látka podobná tylu, nevhodná pro vyšívání. Další vynálezy – roku 1808 se podařilo mladému zámečníku Johnu Heathcoatovi (Híthkoutovi) postavit zvláštní stroj, kde osnovní nitě byly postaveny svisle vedle sebe v jedné řadě a byly provazovány (obtáčeny) příčnými nitěmi, odvíjenými z malých cívek. V roce 1809 postavil Heathcoat zdokonalený stroj (tylový), u kterého použil místo cívek plochých, kotoučových cíveček – bobin v plochých čluncích. První zákrutový krajkářský stroj byl zcela primitivní, jeho šíře byla 36 palců. Heathcoat vypracoval roku 1816 návod k obsluze stroje. Úspěch Heathcoathova vynálezu byl obrovský. Další vynálezce John Leavers (Lívrš), sestavil stroj s jednou řadou člunků, na němž bylo možno pomocí nitových vodičů s bočním posuvem vytvářet jednoduché vzory. Leaversův krajkářský stroj byl roku 1833 překonstruován Croftsem (Kroftsem). Roku 1872 sestrojil Eugen Malhères (Malér) první paličkovací stroj, u kterého použil k uvádění paliček do chodu nebo do klidu žakárského stroje. Tento stroj byl vysoký asi 15 m a přes mnohá další zlepšení byl prakticky nepoužitelný. V Německu byl vynalezen paličkovací stroj, na kterém bylo možno vytvářet vazné páry a pleteninu. Kombinací tohoto stroje se strojem Lahhérosovým vznikl roku 1899 okrouhlý paličkovací stroj, kterým byl zakončen počáteční vývoj paličkovacího stroje. Tento stroj již umožňoval dokonalé napodobení ručně

paličkovaných krajek. Přestože strojně vyráběné krajky (z krajkářských strojů) byly laciné, paličkované krajky byly pro své dobré vlastnosti při prané stále požadovány. Paličkovací stroj se postupně dále vyvíjel, jeho princip však zůstal nezměněn.

V 19. století došlo k mohutnému rozmachu krajkářského průmyslu. Z dřívějšího přepychového zboží se krajky staly výrobkem běžné potřeby širokých vrstev obyvatelstva. Angličané měli zprvu v krajkářském průmyslu monopolní postavení a tajemství výroby krajkářských strojů i jejich vývoz bedlivě střežili. Když však výroba strojů vzrůstala rychleji než potřeba krajkem, byl později zákaz vývozu zrušen a tím umožněno rozšíření krajkářské výroby také mimo Anglii. Tak vznikla krajkářská střediska ve Francii – Calais a St. Pierre (Kalé a SanPier), ve Švýcarsku St. Gallen (Sankt Gallen), v Německu – Plavno a také v Americe.

Také v našich zemích vzniklo několik krajkářských továren. Původně byly vybaveny anglickými stroji, později bylo strojní zařízení doplňováno tylovými stroji německé výroby. Po roce 1900 již nedošlo v konstrukci krajkářských strojů k žádným podstatným změnám. Princip výroby tylů, krajek, záclon a paličkovaných krajek zůstal nezměněn.